

Manifestoloog Tiit Hennoste:

“Manifesti eelduseks on suur narratiiv!”

INDREK KANGOR

9. IX “Eclectica” festivali raames Tartu kunstimuuseumis eksponeeritud Eesti kirjandusmanifestide heliekspositsioon kulmineerus Tiit Hennoste loenguga “Sõda ja show. Eesti kirjanikud manifesteerimas Eesti vabariigi loomise ja taasloomise ajal”. Enne loengut vestlesid lektoriga Liisa Kaljula ja Indrek Grigor.

Indrek Grigor: Kua te kirjandusmanifeste uurinud olete?

Tiit Hennoste: Tegelikult on see vana mõte. Mul tuli 1990ndate lõpul idee, et peaks koostama ühe Eesti kirjandusmanifestide kogumiku. Paraku tulid muud tööd peale ning see jäi pooleli. 2003. aastal hakkasin uuesti selle peale mõtlema. Tegin esialgse kavagi, aga siis sõitsin Helsingisse õpetama. Seal otsustasin, et on kõige lihtsam, kui pean esialgu ühe loengusarja, mis kohustaks mind kõik tekstid punkt-punktilt läbi töötama ja mingid üldistused tegema. Nii ma siis pidasingi 2005. aastal Helsingi ülikoolis sealsetele üliõpilastele ühe loengusarja Eesti kirjandusmanifestidest.

Liisa Kaljula: Kas see teema oli Soome tudengitele huvitav?

T. H.: Minu arvates küll. Ega Soomes, nii nagu Eestiski, ei ole keegi manifeste eraldi vaadanud. Neid on käsitletud ikka kuidagi muuseas, kirjanduselu osana.

Ja siis küsis Toomas Haug Loomingust, et millega ma parasjagu tegelen. Rääkisin talle manifestide loengust ja lubasin mõned artiklid. Hakkasin n-ö otsast peale kirjutama ja selgus, et ühte artiklitse mahub ainult väga väike periood. Nüüdseks on kolm lugu ilmunud ja neljas lugu peaks tulema millalgi selle aas-

ta lõpus. Ma üritan lugudega lõpuni jõuda, et kõik tekstid läbi kirjutatud saaksid. Lõppidee on ikka see, et manifestid ilmuvad raamatuna, koos kommentaaride, analüüside ja taustajutuga. Millal see valmis saab, teab jumal taevast.

L. K.: Kas manifest on eraldi žanr?

T. H.: On ikka. Väga selgelt eraldi žanr, aga piirid on hajusad nagu kõigil žanridel. Õige vanasti oli manifest tegelikult n-ö riikliku või ametliku poliitika kuulutus. Alles Karl Marxi ja Friedrich Engelsi “Kommunistliku partei manifestist” sai sellest radikaalide kuulutus. Sealpeale on ka manifestide hulk tohutult kasvanud. Kõige suurema hulga manifeste on andnud XX sajandi modernism. Manifest on modernistide relv, postmodernism ei ole jälle manifestide aeg.

L. K.: Samas on öeldud, et Interneti-ajastu toob manifesti jälle moodi.

T. H.: Ma ei usu hästi, sest ma ei ole neid mitte kusagil näinud. Manifest tähendab kõigepealt seda, et on jutt millestki, mida ei ole veel olemas, aga me tahame, et see olemas oleks. Ja teine asi, manifest on midagi, mis peaks olema suunatud teistele, otsima jüngerid. Manifest kuulutab: tulge kõik meie järel, meie teame, kus on tõde, meie läheme õiges suunas. Manifesteerimine eeldab suuri narratiive. Manifest on ise suure narratiivi algus või idu ja eeldab seda, et mul on nii suur asi pakkuda, et te kõik tulete minu sabas. Internetis selliseid kuulutus minu meelest eriti ei ole. Internet on liiga individualistlik ja tükatine maa. Ja praeguse aja ühiskond selline, kus keegi midagi ei paku või ei huvitu millestki, või vastupidi, pakkumisi on tohutult ja suuremas osas mõnele sõbrale. Ehk

tuleks midagi välja siis, kui hakata manifestide-na käsitama reklaamiloosungeid?

Võtame kas või sellesama vahe, millest ma kõnelesin oma loengus. Eesti kirjanduses on kaks suurt manifesteerimisaega. Eesti Vabariigi tekkimise aeg umbes 1917 – 1922 ja taas-tekkimise aeg 1987 – 1992. Esimese vabariigi algul oli kirjanike manifestidel mõju. Tartus kaklesid boheemlased ühelt poolt ja ohvitserid ning korporandid teiselt poolt. Kui Tuglas luges oma novelli, siis keegi ohvitser olevat võtnud püstoli ja öelnud, et kui lasta, siis lasta. 1990ndate alguses avaldas rida noori kirjutajaid “Hüübinud vere manifesti”, mis kuulutas demokraatiavastasust ja islamirevolutsiooni ning Franco Ilm avaldas manifesti, et tapkem juute ja kristlasi. Aga esimesel ei olnud mingit reaktsiooni ja viimasel alles aastal 2006, kui autorit taheti kinni panna, sest keegi luges seda manifesti väljaspool selle konteksti. Ja manifesteerijad ise võtsid asja ka ambivalentset. Sajandi alguses oli manifest tõsine sõjakuulutus väikekodanlasele ja korrumppeerunud ametnikule, sajandi lõpus oli see eeskätt provokatsioon, aga ka mäng, show, paroodia.

I. G.: Kui vaadata teie koostatud heliekspositsiooni kava, siis paistab, et peate esimeseks Eesti manifestiks K. J. Petersoni “Kuud”?

T. H.: See ei ole päris puhas manifest. Puhhas manifest on ikka omaette tekst, mis on manifestiks mõeldud. Aga K. J. Petersoniga on niimoodi, et see luuletus ilmus alles Noor-Eesti III albumis. Ja nooreestlased tegid sellest manifesti. Nad paigutasid selle oma programmilise albumi avatekstiks. Ja lõikasid lõpu maha. Nii et nüüd sai kuulutus “kas siis selle maa keel...” programmilise koha luuletuses. Ja selle järel on see olnud eesti kirjanduses pidevalt olulises manifesti rollis.

Tegelikult saame XIX sajandist hea rea. Kristjan Jaak küsib, kas eesti keeles saab teha suurt kirjandust. Selle järel tuleb papi Jannsen ja ütleb, et lõpetage oma rahvalaul ära ja laulge isamaast. Seejärel tuleb Vilde, kes ütleb, et lõpetage oma isamaa jora ära ja rääkige elust nii nagu on. Ja seejärel tulevad nooreestlased ja ütlevad, et lõpetame selle rahvusliku jora ja räägime Euroopast ja kunstist. Need neli kuulutus loovad eesti kultuuri põhja: me suudame olla kultuursed inimesed, me räägime oma isamaast, räägime elust realismi keeles, me tahame olla eurooplased. See on XIX sajandi tõsise kultuuri põhi. Esimene XX sajandi vastumaniifest plahvatas 1914. aasta “Rohelises momendis”. Ning alates 1917. aastast

juba robinale teisi manifeste. 1920ndate lõpus sai hoog otsa. Järgnes pikk paus. Minu arvates ainus vahepealne väga oluline manifest on ENSV Kirjanike Liidu põhikiri. See on manifest. Seal on täpselt öeldud, kuidas peab kirjutama ja mida tegema. Aga muud seal vahepeal eriti ei ole. Rahulikel aegadel ei tulnud manifeste, oli säilitamise aeg. Ja niipea kui ühiskond läks uuesti liigestest lahti, hakkas jälle tulema.

I. G.: Kas ka manifestide uurimine võib kaasa tuua manifestide produktiooni suurenemise?

T. H.: Ma ei usu. Ühiskonnale suunatud manifest tahab, et ajas oleks midagi väga vilu. Ja kirjanike eneste manifestid tulevad siis, kui nad ise on ummikus. Vahest ei ole ikka aeg veel nii hull. Põhimõtteliselt, muidugi saab toota manifesti nimega tekste, aga mu arust tagajärjetu, surnud tekst ei ole manifest. Luuletus, kui teda keegi ei loe, jääb luuletuseks. Klassikaline luuletus ei eeldagi, et seda keegi üldse loeks. Aga manifest vajab jüngerid. Küll tuleb uus aeg, kui kõik on liigestest lahti.

L. K.: Tuleb islamirevolutsioon?

T. H.: Arvatavasti tuleb ka see. Vaatame, mis ühiskonnas toimub. Euroopas aina tabustatakse ja tabustatakse, ühel hetkel peab see plahvatama. Enne globaalset ühiskonda kehtisid ühiskonna piires omad reeglid, omad tabud ja neid sai järgida. Nüüd on tekkinud olukord, kus samas ühiskonnas kehtivad korraga ristipidised väärtused ja üksteisele vastukäivad tabud. Parim näide on hiljutine Taani Muhamedi-piltide skandaal. Me oleme ju vabameelne rahvas ja võime usku pilgata. Ja siis tuleb järsku teine rühm ja ütleb: “Ei, Muhamedi ei või.” Selline vastuoluline süsteem ei saa kaua püsida. Ja siis tulevad uued manifestid ja nende järel jüngerid.

Euroopas on kõneldud aastaid suurte narratiivide surmast, kuigi see tees üldistusena on suur jama. See kehtib vaid mõnes maailma punktis ja mõnes ühiskonna valdkonnas. USAs pole need kunagi surnud. Islamimaailmast kõnelemata.

Manifesti eelduseks on piisavalt suur narratiiv. Nagu oli Marxil-Engelsil, nii suur, et terve XX sajandi vallutas ära. Ainus, kes veel suurt narratiivi suudab luua, on islam. Euroopa on suuresti seestpoolt surnud kest, mis võib muidugi veel sajandeid koos ja püsti püsida. Aga uueneda saab ta alles siis, kui ta leiab endale uued suured narratiivid ja koostab uued manifestid, mis vallutavad maailma.

Üles kirjutanud **Indrek Kangor**

Soomlased saavad järjekordse nüüdiskunsti muuseumi

Intervjuu Espoo kaasaegse kunsti muuseumi EMMA (Espoo museum of modern art) direktori Markku Valkoneniga.

Kümme aastat tagasi avati Helsingis nüüdiskunsti muuseum Kiasma, mis oli suursündmus praeguse kunsti arenil, ja mitte ainult Soomes. Nüüd, 13. oktoobril avate taas uue kaasaja kunsti muuseumi. Kuidas see teil küll õnnestub? Kes toetavad uut Espoo kunstimuuseumi – riik, linn, erasponsorid?

Rohkem kui kümme aastat tagasi saadi aru, et Espoo linna kultuuris on puudu üks väga oluline sektor, kunstimuuseum. Suur hulk entusiaste pani kokku oma jõu ja hakkas seda ideed edasi arendama. Nad suutsid kaasa haarata ka mainekaid poliitikuid.

Kui Espoo linn otsustas osta pankrottiläinud trükikoja (Weilin+Göös) hooned, oli muuseumile roheline tee avatud. Seda tõukas tagant ka linna ja Saastamoineni fondi leping, mille järgi deponeeritakse fondile kuuluv kunstikogu muuseumisse ning seda eksponeeritakse põhikogu näitusena. Konstruktivistlik trükikoja hoone (1960ndatel Aarno Ruusuvoori projekteeritud) renoveeriti ja kohandati muuseumihooneks, kus paikneb EMMA kõrval veel neli muuseumi: Helinä Rautavaara kultuurantropoloogia muuseum, Espoo linnamuuseum, kellade muuseum ja mängude ning mänguasjade maailm. EMMA ekspositsioonipind on kõige suurem (üle 5000 m²), see on isegi suurem kui Kiasmas.

EMMA renoveerimise ja ka jooksvad kulutu-

sed tasub linn. Lisaressursside tarvis on EMMA otsinud sponsoreid. Praeguseks ajaks olemas saanud sponsoritelt aastaeelarvele lisaks kuus protsenti. Samuti saame lisaraha ka riigilt. Riik toetab eelkõige väljapaistvaid näitusi, makstes kindlustuse raha. Näiteks Malevitši näituse kindlustuse saime ka riigilt.

Espoo on laiemalt aru saadud, et visuaalne kunst, sealhulgas kaasaegne näitusetegevus, kuulub linnakodanike heaolu põhiolemuse hulka. Veel enam, on aru saadud, et kultuuriinsitutsioonide puudumine takistab iga linna keskuse arengut. Pealinna ja selle lähikonna keskuse konkurentsil on ka positiivne mõju olnud.

Eestis kurdame siiani praeguse kunsti ebapopulaarsuse, publiku vähesuse üle. Inimesed eelistavad ikka traditsioonilist kunsti. Kuidas on lood soomlastega? Kuidas olete suutnud neid kasvatada mitte ainult mõistmist, vaid ka armastust praeguse kunsti vastu?

Soome kunstipublikule on moodsat kunsti näidatud 1950ndatest. Tõllal pidasid vana-meelsed ja modernistid teravaid lahinguid, kumb domineerib kunstiareenil. Eks põhimõtteliselt jagune soome publik siiani kaheks, kuid traditsionalistid on pidevalt poolehoidjaid kaotanud. Seda osalt tänu koolide kunstikasvatusele, kus omakorda on inspiratsiooni ja ainet saadud suurte muuseumide näituseprogram-

midest (Ateneumi algatatud “Ars’i” näitused jt). Viimastel aastatel on kõik muuseumid intensiivistanud pedagoogilist tööd. EMMA ettevalmistamisel alustasime kolm aastat tagasi koostööd koolidega, kuigi meil polnud siis veel muuseumipinda ega ka näitusi. EMMA löi kogu õppeaasta kestva spetsiaalse programmi viienda klassi õpilastele. See programm kestab 2007. aastani (kogu aeg muutudes, arenedes). Siis keskenduvad meie pedagoogid vanainimestele. Enamik kunstihariduse üritusi viiakse läbi muuseumi kahes kunstihariduse ruumis.

Rääkige oma muuseumi kogudest lähemalt.

Meil on kolm peamist kogu. Saastamoineni kogu on üle 1700 töö XX sajandi algusest tänapäevani. Enamasti küll soome kunstnike tööd, kuid viimasel ajal on pööratud suurt tähelepanu rahvusvahelisele kunstile ning on omandatud Tony Craggi, Sean Scully, Manolo Valdese, Antoni Tàpiese, Jannis Kounellise, Mimmo Paladino ja teiste tuntud kunstnike töid. Linna kunstikogus on umbes 2200 tööd, mis on põhiliselt deponeeritud asutustesse, aga mida võib näha ka linnaruumis. Linna kunstikogu moodustab peamiselt soome kunst. Ka soome tuntud konstruktivistliku skulptori Raimo Utrianeni kogu (umbes 340 tööd) deponeeritakse EMMAse. Käivad ka läbirääkimised Osmo Valtoneni suurepärase skulptuurikogu

üle. Meil on ka kantav hariduslik kogu (umbes 70 tööd), kuhu kuulub egiptuse surimaskist, etruski pronkskujust, Düreri puulõikest alates kuni Hiroshige ja Matisse’i töödeni, et osutada maailmakultuuri ja kunsti mitmekesisusele.

Teie muuseumi esimesed näitused on

“Kazimir Malevitš. Spirituaalsus ja vorm”, “Bubnoi valet. Avangardkunst ja vene inimesed”, “Shirin Neshat. Loori saladus” ja “Timo Kelaranta. Eemaletõmbujad”. Kuidas suutsite saada vene avangardismi briljantse valiku? Ja Shirin Neshati? Olen mitmel korral alustanud läbirääkimisi Barbara Gladstone’i galeriiga, et saada Shirin Neshati näitus Tallinna Kunstimuuseumisse, kuid seni edutult: kord on kunstnik olnud väga hõivatud filmitegemisega, kord... Konstruktiivse kontseptsiooni kõrval on vaja veel heade suhete võrgustikku, head ajastust, hirmsat jalavaeva ning hulgaliselt ka vedamist. Nelja näituse üldine kontseptsioon on “sild” selle metafoorilises tähenduses. Malevitš löi euroopa avangardi ja idamaise filosoofia, Bubnoi Valet löi silla vene rahvakunsti ja avangardi, Shirin Neshat ehitab lääne arusaamise ja moslemi maailma silda. Timo Kelaranta Lõuna-Korea tööd on loonud kujundite intiimse maailma, kus kultuuriidentiteedid näivad haihtuvat.

Küsinud **Reet Varblane**